

УДК 821.181.2 82.2

ББК 83.3 (4Укр)

ПРОБЛЕМНО-МОТИВНИЙ СПЕКТР НОВЕЛІСТИКИ ВАСИЛЯ ПОРТЯКА

Л. Б. Процюк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті проаналізовано основні проблемно-мотивні аспекти новелістики Василя Портяка. Творчість автора належить до найвищука-ніших зразків сучасного малого прозового жанру.

Ключові слова: *новела, проблематика, мотив, пуант.*

Українська новелістика останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століть, представлена такими іменами, як Олександр Жовна, Любов Пономаренко, Євгенія Кононенко, Василь Портяк та багатьма іншими, містить значний потенціал для різновекторних досліджень. Вказані автори дали читачеві зразки високохудожніх творів класичного новелістичного жанру на тлі сучасної літературної доби.

«Сухою різьбою» практично одноголосно характеризують творчість Василя Портяка Василь Герасим'юк, Іван Андрусак, Олег Соловей, Володимир Даниленко, Василь Карп'юк. Вони ж і подають свій літературознавчо-есеїстичний погляд на твори автора. Композиційні особливості та проблематику новел Василя Портяка досліджує Вікторія Гудзенко.

Василь Портяк – автор трьох книг новел – «Крислячі» (1983), «Новели» (2007) та «У снігах» (2006), які загалом умістили 22 новели. Незначна кількість творів стала причиною контроверсійного погляду чиновників від літератури про місце автора в сучасному літературному процесі. Це мало значення для рішення про присудження чи неприсудження Василеві Портяку Національної премії імені Тараса Шевченка.

Олег Соловей у статті «Наші гори», ведучи мову про збірку Василя Портяка «У снігах», виокремлює подвійну проблематику: кохання та війна [7; с. 367]. Охопивши зором всю творчість новеліста, додамо і проаналізуємо ще два аспекти: екзистенція митця та психологія зайвої, незрідка деградованої особистості. В цьому й полягає мета даної статті.

Події другої світової війни, повоєнної ситуації, феномен українського повстанського руху на західноукраїнській території художньо переосмислено в безперервних шедеврах малого прозового жанру, новелах Василя Портяка «Гуцульський рік», «В неділю рано», «Перед косови-

цею», «Хованець», «Вибір Скокого» [3]. Ці твори найчастіше ставали об'єктом науково-есеїстичних розвідок.

Новела «Гуцульський рік» своїм заголовком відсилає до однойменної побутово-етнографічної драми Гната Хоткевича. У Василя Портяка це записки сільського дяка на полях церковного календаря. Підзаголовок твору так і звучить: «На берегах старого календаря». Художній прийом – паралелізм: констатація факту релігійного свята в певний день року поєднується із тією ж, здавалося б, безпристрасною констатацією безчинств, які творила радянська кагебістська агентура на гірських територіях Західної України. І якщо все ж емоційне відчуття виривається з уст персонажа новели, то звучить воно з подвійною експресивною силою. Порівняймо: «Смертей багато, а псалми читати нема кому» [5; с. 116], «Здулася чорна земля, де вчора ще сніг був утопаний (*запис на Середоністія - Л. Б.*) – буде в цей рік великий урожай» [5; с. 117] та «Колі дуже йойкатись, то б'ють менше» [5; с. 117]. Олег Соловей пише: «Портяк обрав бездоганну або й віртуозно-філігранну манеру викладу. За лаконізмом навіть не підтексти, а лункі криниці мовчання» [7; с. 368].

Наратор новели «Перед косовицею» – шестирічний хлопчик. Одного дня він опиняється в ситуації, коли певним чином усталений для нього світ кардинально перемінюється. Ефект очуднення для дитини проходить градацію: мати навіть не картає його й сестричку в тих ситуаціях, в яких завжди лаяла; у вбитого чоловіка, який лежить долілиць на возі, шкарпетки з таким самим візерунком, як у тата. Тато ж, відомо, на Донбасі. Дотепер добрий до Процика солдат-червоноармієць із криком проганяє малого геть. Дитина не вмить стає дорослою; автор, вочевидь, і не ставить собі цього за мету. Але перший важкий досвід, ще розмитий і не окреслений вербально, все ж приходить. «Сльози лилися легко і рясно, а мама дивилася сухими пекучими очима на дорогу і з грудей добувався схожий на тихе виття стогін» [5; с. 129].

Василь Портяк навчався на факультеті журналістики університету, згодом деякий час працював фотографом і врешті обрав фах кінорежисера. З цього огляду зрозумілою є увага письменника до проблеми митця. Помітний кінематографічний ефект його прозових творів, одночасна двоплановість подій («Прокиньтесь, б'ються вікна», «Прохідний двір», «У снігах»); манера нанизування кадрів («Вибір скорого»), чиста діалогічність без жодної ремарки новели («В неділю рано») тощо. Окрім того, автор пильно придивляється до творчої особистості: музиканта, фотографа, художника («Мицьо і Вовчур», «Сусід», «І тихо падав сніг», «Охоронителі діви», «Прохідний двір», «Дробишевський нудиться»)

Новелою «Мицьо і Вовчур» Василь Портяк дебютував 1980 року в журналі «Жовтень». В ній автор художньо осмислює сутність двох типів митця-музиканта. Перший – талант від Бога, талант-стихія, керований виключно своїм власним розумінням призначення музики (Вовчур). Другий – також непересічний талант, але неопірний до кон'юнктури. І

все ж він завжди прагне дорівнятися до першого (Дмитро, він-таки Мицьо). У творі присутній ще один молодий музикант – студент Андрій, чия творча доля ще в зародку і невідомо, який шлях він обере чи яким поведе його доля. Композицію новели структурує розповідь Мицьо про власну драматичну життєву історію. Вовчур для нього – ідеал, бо він грає лише тоді, коли бажає і лише музику найвищих зразків. Він не потребує ні грошей, ні горілки для натхнення. «То характер. То потужний характер, а не що-небудь» [5; с. 16]. Дмитро впевнений, що й він був би таким самим, якби дитиною в купальську ніч не проспав можливість зіграти на скрипці при стоці трьох потоків. Тоді був би ідеальним музикантом – тим, що грає на промінчиках, як це робить Вовчур. «Я чую її все життя, оту гру на сонячних променях і аби зараз міг її заграти, я сидів би отам, біля Вовчуга» [5; с. 16]. Туга за ідеалом, який може бути втілений у простому, зовні непоказному (гуцул Вовчур), відсутність однозначних відповідей на складні екзистенційні запитання – провідні мотиви першої Портякової новели.

Крім того, варто зазначити, що новела «Мицьо і Вовчур» була першою у збірці «Крислачі» (1986) і мала б бути за неписаними законами радянської ідеології твором-паровозом. Як бачимо, пафосного комуністичного духу в ній немає. І в усій збірці немає жодної прорадянської новели.

Твір «Сусід», на нашу думку, суголосний зі Стефаниковою новелою «Майстер». Мотив таємниці невблаганної долі, яка з кожним роком стає для героя новели, художника, все важчою, пронизує сюжетну канву. Передчасна смерть персонажа теж малозрозуміла. Наратор новели – хлопець-підліток, який придивляється до життя сусіда, – може лише здогадуватися про причини: будучи молодим, художник прогнав із дому кохану дружину і сина. Звинувачення у зраді були безпідставними. Екзистенціальні тривоги, жалю, розпачу домінують у творі. «І тут, і крізь роки, крізь барвисту товщу дитячих спогадів побачив той великий жаль, межуючий з розпукою» [5; с. 23].

Аналізуючи високохудожню, на нашу думку, новелу «Прохідний двір», доречно почати не із заголовка, а з останнього слова твору: «Контрасти». Посеред гамірливого міста – глухий, затиснутий між будинками двір. (Зрештою, він незабаром теж оновиться, контрастом залишиться одне – стара церковця). На протилежних полюсах етики, харизми і люди. В занедбаному прохідному дворі випадок часом зводить завжди п'яного цибатого вантажника та заклопотаного фотографа. І нарешті спостерігаємо контраст між світом дорослих та дитячим. Його підсилює деталь – кольорове скельце від розбитого японського (дуже коштовного) фотоапарата. Крізь скельце світ виглядає дещо інакшим, він кольоровий і мінливий. Таким і реально його можуть побачити митець і дитина.

Чималий пласт новел Василя Портяка можна окреслити проблематикою зайвої людини. Це людина, яка випала з географічно-духовного

простору свого села (новела «Непрошений»), свого впливу на нащадків («Блудний тато»), покликання та спорідненої праці («Крислачі»), бездоганної совісті та карми («Прокиньтесь, б'ються вікна»), соціуму та колективу («Бурдаєв з ранку до пополудні»), епохи («Ісход»), морально-етичної парадигми взагалі («Від Николая»).

Головний герой новели «Прокиньтесь, б'ються вікна» на тлі природнього катаклізму (надзвичайно вітряної ночі) і сам душевно розчакнутий між світлою асоціацією з дитинством в затишній самотній хатині на високій горі та нестерпними докорами сумління. Колись в лікарні він малодушно не зважився поговорити із дівчиною, потенційною самогубицею. Тут спостерігаємо домінуючі екзистенційні мотиви тривоги, розчарування, очікування лиха, туги, ляку. Вони створюють градаційну криву вже самі по собі, підсилюючи ідентичний композиційний прийом. Новела ж бо завершується констатацією «Дужчав вітер» [5; 90]

Досконалий психологічний зріз деградованої особистості подано в творі «Бурдаєв з ранку до пополудні». Головний герой – людина без роботи, грошей, окресленого майбутнього. Він живе «зайцем» у гуртожитку лісорубів. У своєму морально-етично обмеженому світі чоловік все ж виробив певну концепцію поведінки, власну ієрархію цінностей. Наприклад, він ніколи не просить грошей у співмешканців, не краде, щодня правдами-неправдами роздобуває свіжу газету, щоб бути в курсі новин і тим самим підтримувати репутацію на вечірніх гулянках.

Композиційним пуантом новели є зловтішно-глузливе повідомлення ще одного представника суспільного дна – Кацо – про те, що гуртожиток лісорубів передають під майстерню похоронного бюро. Бурдаєву ж доведеться спати в домовині. Життєві події перед персонажем враз починають проходити хронологічно зворотним шляхом. У психологічно шоківому стані відбувається ефект дежавю: видіння дитинства, саду, матері, рідної хати. Та за мить «дурне наслання розвіялося, жваво заповнилися думки, щось вишукуючи в захарашеному запаснику досвіду» [5; с. 108]. Катарсис не відбувся. Чоловік вирішує, що життя в «гробу» може бути навіть виходом зі скрутного становища. «Бурдаєв устає і прямує до гуртожитка. Доки там що, а перед сьогоднішнім вечором треба поспати хвильку» [5; с. 108].

Новела «Ісход» – символічно-саркастично-реалістичне полотно про перехід групи людей, приналежних до суспільного дна, із мегаполісу (ймовірно, Києва) до Теплої Води (очевидно, теплотраси). В жалюгідний перехід вулицями, мостами, підземними переходами тощо автор намагається внести монументальний пафос. Тло теж легко вгадуване: це карколомні політичні зміни, які відбувалися в Радянському Союзі середини 80-х років минулого століття: смерть генсека Брежнєва, безглузде і безсиле керування державою Андроповим, чорнобильська катастрофа, перебудова. Персонажів новели це все ледь стосується. Як каже їхній мудрий ватажок Старий: «Гріх потопельникові боятися намокнути» [5;

с. 153]. У них всередині товариства досить своїх нещасть: Вовчицю з чоловіком забрала міліція, Коля отруївся старою рибною консервою, застудженого Малиша залишили на якійсь квартирі.

Біблійні конотації заголовка новели «Ісход» ще більше підсилюють трагічний пафос твору. Кінцівка твору містить сюрреалістично-символічну деталь. Від «кумачевого» непросто відхреститися, а таким світ мариться пораненому в бійці оповідачеві. Володимир Даниленко називає Василя Портяка серед тих, в чій малій прозі найяскравіше виразилась психологія ізгоя [1; 268]

Стилістична манера Портяка-новеліста вишукано-лаконічна, «автор змітає намите і поверхневе, як шершавою долонею змітають вранці черстві крихти з перепійного столу. Його позірно недраматичні широкі штрихи неповторно сумні, бо їх полотно – викорчувані безжальною кривавою повинню безсмертні душі, що впродовж століть корінням вросли в горби, які забуті предки прирекли називати батьківщиною». [2; с. 8.]

Твори Василя Портяка, безперечно, є дуже добрим набутком сучасної української літератури.

Література

1. Даниленко Володимир. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / Володимир Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – 352 с.
2. Кузьмов Тарас. Снігом стелиться життя... Василь Портяк. Збірка «У снігах» / Тарас Кузьмов // Дзеркало тижня. Україна. – №4, 1 лютого 2008. – С. 8.
3. Портяк Василь. Вибір Скорого / Василь Портяк // Перевал. – 2014. – №3-4. – С. 116-118.
4. Портяк В. В. Крислачі. Оловідання / Василь Портяк. – К: Молодь, 1983. – 152 с.
5. Портяк Василь. Новели / Василь Портяк. – К.: ТОВ «Брама-V», 2007. – 160 с.
6. Портяк Василь У снігах. Новели / Василь Портяк. – К.: Факт, 2006. – 120 с.
7. Соловей О. Оборонні бої. Статті, рецензії, есеї / Олег Соловей. – Донецьк: Видавництво БВЛ, 2013. – 428 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 20.11.2014 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.,
д.ф.н., професором Мельничуком Б.І. (м. Чернівці)*

**SPECTRUM OF PROBLEMS AND MOTIVES
IN VASYL PORTIAK'S SHORT STORIES****L. B. Protsiuk**

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
department of Ukrainian literature; 76000, Ivano-Frankivs'k,
Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

Article analyses the main problems and motives of Vasyl Portiak's short stories. This author's works belong to the most refined examples in the Ukrainian literature.

Key words: *short story, problem, motif, pointe.*